

УДК 316,334.3

ПРЕДМЕТ ТА ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

О. С. Павлега

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна, 65000,
samocvet1@ukr.net*

Статтю присвячено необхідності розроблення соціології соціальної політики як галузі соціологічної науки. Основними аргументами на користь наукової та практичної значущості появи ще однієї області соціологічного знання є: актуалізація напрямку держави, що іменується «соціальна політика»; зростаюча пріоритетність соціальної сфери в XXI столітті; відсутність у вітчизняній науці адекватної теорії, аналогічної тим, які забезпечують економічну або загальнодержавну політику. Для побудови теорії соціальної політики пропонується використовувати категорії соціології – «соціальні відносини» та «соціальна структура». Також показано значення даних соціологічних досліджень, які разом з офіційною статистикою грають роль емпіричної бази соціології соціальної політики.

Обґрунтовано необхідність введення в систему соціологічного знання нової галузі, яка б відповідала потребам українського суспільства.

Ключові слова: соціальна структура, соціальні відносини, диференціація, соціологія соціальної політики.

Проблема дослідження полягає у такому. Для державної політики України традиційним є відставання в соціальній сфері. Статистичні та соціологічні дані свідчать про невідповідність рівня та якості життя населення світовим соціальним стандартам. Економічний детермінізм досі залишається головною тенденцією державної політики. Це є однією з причин «модернізації, що запізнюється». Також спостерігається невідповідність соціальної політики Конституції України, згідно з якою Україна проголошена «правовою та соціальною державою».

Отже, виникає **практична потреба** у з'ясуванні головних чинників такої ситуації в соціальній сфері українського суспільства. Можливість вирішення цієї проблеми пов'язана зі знанням законів функціонування соціальної сфери.

Соціологічна наука в її теоретичному та емпіричному вимірах дає можливість зрозуміти закони соціальної сфери, як такої, де зосереджені соціальні відносини. Саме тому соціологія здатна виконати методологічну функцію щодо соціальної політики.

Якщо порі вняти соціальну політику з економічною, то неважко побачити, що остання має методологічний фундамент, утворений класичною та сучасною економічною наукою. Розроблення соціологією моделей соціальної політики має **практичне та теоретичне значення**. Вона може доповнити соціологічну науку ще однією галузеву теорією.

Соціологія соціальної політики в якості галузевої соціології здатна виконувати методологічну функцію щодо сучасної політики держави.

Розуміння законів функціонування соціальної сфери суспільства повинно з'ясувати значення соціальних відносин для стимулювання економічних відносин, а також для реалізації та захисту соціальних прав людини.

Соціальні показники рівня та якості життя, розроблені на підставі теоретичних положень, законів і категорій, мають стати основою для планування напрямів соціальної політики, визначення її ефективності. Останнє має **практичне значення** для державного управління в сфері соціальної політики.

Публікації, присвячені соціальній політиці мають як теоретичний, так і емпіричний характер. Виокремимо дослідження, які з'являються у пострадянський період та які започатковують соціально-політичну проблематику. В роботах В. Скуратівського, Е. Лібанової, П. Шевчука, М. Лукашевича та інших ми знаходимо визначення соціальної політики, аналіз її складових, зокрема соціального захисту [1, 8, 19, 20].

Важливі ідеї можна знайти у працях Б. Дикона «Глобальна соціальна політика», О. Сергієнко «Соціальна політика в сучасному світі та в Україні», В. Бідан «Гуманістична складова соціальної політики в умовах економічних трансформацій» та інших. Це на-самперед стосується співвідношення економічного і соціального розвитку. Автори показують що такий зв'язок є опосередкованим; що країни, які не є високо розвинутими в економічному відношенні, здатні обігнати економічно розвинуті в сфері соціальних відносин [3, 4, 6].

У сучасному інформаційному просторі можна знайти велику кількість досліджень присвячених окремим проблемам соціальної політики, а саме проблемам: безробіття [12, 13], бідності [5], політиці, в галузях економіки, які впливають на стан зайнятості та добробуту населення. Головний недолік усіх публікацій полягає у відсутності певної наукової бази. Закони, категорії, методи якої могли б стати науково-методологічним підґрунтям соціальної політики.

Мета дослідження має теоретичний та практичний зміст. Вона зумовлена зазначеною вище проблемою. По-перше, ми пропонуємо обґрунтування об'єктивної необхідності розроблення нової галузі соціології, а саме, соціології соціальної політики. По-друге, важливо сформулювати об'єкт та предмет соціології соціальної політики. Наступним завданням є спроба обґрунтувати теоретичну та практичну доцільність соціології соціальної політики, її значимість для державного управління у сфері соціальної політики.

Соціальна політика – це напрям діяльності держави, який в Україні не має власної науково-теоретичної бази. Поява в останні часи значної кількості досліджень підтверджує думку автора, що науковці знаходяться у пошуку адекватної теорії, але коли соціологія знайшла своє місце в системі вітчизняного суспільствознавства, з'явилась можливість дослідження законів соціальної сфери [1–3].

Об'єкт соціології соціальної політики можна визначити як соціальну сферу суспільства.

Предметом соціології соціальної політики є закони функціонування соціальної сфери та механізми регулювання соціальних відносин.

Починати побудову соціологічної концепції соціальної політики треба з системи категорій. Головне місце в ній належить поняттю «соціальні відносини».

Якщо узагальнити визначення цієї категорії в науковій літературі, то соціальні відносини це:

- відносини диференціації в суспільстві;
- стосунки, які утворюються між певними групами в суспільстві;
- відносини, які регулюються нормами та цінностями;
- відносини, що складаються між інститутами держави, громадянського суспільства та населення з приводу задоволення життєвих соціальних потреб;
- система цінностей населення, крізь «призму» яких воно оцінює сьогодення, минуле та майбутнє.

Між цими визначеннями та політичними стратегіями держави існує прямий зв'язок. Визначення соціальних відносин зумовлює цілі соціальної політики.

Перше визначення передбачає логіко-математичне зіставлення, згідно з яким піддаються вимірюванню ознаки, на підставі яких порівнюються певні об'єкти в категоріях «рівності-нерівності», «більше-менше». Наприклад, досліджуючи майнову структуру суспільства, ми визначаємо дистанцію між доходами майнових груп, маємо на увазі децильний показник.

Тобто політична стратегія держави може бути спрямована або на ліквідацію диференціації у суспільстві (між доходами громадян, між етнічними групами, тощо) або на врахування соціальної диференціації, на «адресну» соціальну політику.

В Україні створені напрями державної політики скеровані на певні групи суспільства. Соціологи вивчають специфіку цих груп, розробляють їх «соціальний портрет».

Згідно з другим визначенням соціальних відносин (соціальні відносини – це стосунки, які утворюються між певними групами в суспільстві). Державна політика має ще одну функцію. Турботою держави є регулювання конфліктів у міжетнічних, трудових, майнових відносинах, а також між населенням і владою. Це може бути політика перерозподілу доходів через гнучку податкову систему, політика соціального партнерства стосовно найманих працівників та працевластців. Показником відносин між політичною елітою та пересічними громадянами є рівень довіри населення до влади.

Соціальні відносини – це система цінностей населення, крізь «призму» яких воно оцінює сьогодення, майбутнє та минуле. Це визначення має особистісний аспект, в якому присутній суб'єктивний зміст.

У контексті соціології соціальна політика держави розглядається як один із видів соціальної діяльності, що будується на сконцентрованій у громадській думці ціннісній компоненті.

Політичний зміст соціальних відносин полягає у тому, що вони виникають між населенням та державою з приводу задоволення життєвих соціальних потреб. Але тут є два важливі моменти. А саме: йдеться не тільки про економічні потреби, а й про соціальні та культурні права людини, які є базовими цінностями (потреби, які пов'язані з розвитком особистості, самореалізацією, охороною здоров'я, освітою та інше).

Виникає запитання: хто має бути суб'єктом задоволення потреб, а саме від кого залежить рівень життя людини? Відповідь на це питання залежить від вибору моделі

соціальної політики. Наприклад, ліберальна модель соціальної політики спрямована на мінімізацію ролі держави та на активну позицію самої особистості («суспільство рівних можливостей»). Соціально-демократична система виділяє головного суб'єкта, а саме державу, як соціально відповідального. Європейська консервативна модель розподіляє відповідальність між державою, профспілками та працедавцями.

Соціальні відносини – це відносини, які регулюються нормами, тому метою державної соціальної політики у соціальній сфері є нормотворча діяльність.

У сучасному українському суспільстві набуває актуальності правовий погляд на соціальну політику та соціальні відносини. Але більшість науковців та політиків не помічають зв'язку між правовими та соціальними відносинами [6], [7], [8].

Соціальна політика – це здійснення і захист соціальних, культурних та економічних прав людини, здебільшого з боку держави.

Вітчизняна наука, яка традиційно спиралась на марксистську методологію, визнавала економічні відносини основним фактором, що детермінує розвиток суспільства. Але в таких концепціях як «держава загального добробуту» та «соціальна держава», що набули статусу державної ідеології в країнах західної Європи, соціальним відносинам надано цільову функцію. Українська держава, згідно з Конституцією, також є соціальною.

У книзі «Глобальна соціальна політика» Боба Дікона, Мішель Халс і Поля Станс – сучасних дослідників соціальної політики, руйнується примітивне уявлення про механічний зв'язок між рівнем добробуту населення та економічним розвитком країни [4, с. 62–64]. Порівняльний аналіз соціальної політики показав, що вище певного рівня економічних передумов не існує необхідного зв'язку між цими чинниками. Дуже багато коректив вносить політичний чинник. Виняткове місце займають декілька країн що мають показники людського розвитку набагато нижчий ніж можна було б судити за їхнім ВВП. Японія, Великобританія та США у 2013 році займали відповідно 17-те, 14-те, 5-те місце за рейтингом людського розвитку, поступаючись Норвегії, Австралії, Швейцарії, Нідерландам.

Основою соціальних відносин є соціальна структура. В соціології існує декілька визначень соціальної структури. Більшість дослідників визначають соціальну структуру як упорядкований, ієрархічний зв'язок між групами суспільства, інститутами, що зумовлює позиції, ролі та статуси індивідів.

Одним з найважливіших наукових завдань є проблема знаходження ознак, на підставі яких виділяють певні групи. Класовий підхід довгий час домінував, тоді як інші групові ознаки мали другорядну форму. Але завдяки стратифікаційній парадигмі, погляд на групоутворюючі ознаки став різноманітнішим. Автори стратифікаційного та структурно-функціонального підходів (М. Вебер, П. Сорокін, Т. Парсонс) виокремлювали рівень прибутку, освіти, професію, владу, які, як вони вважали, зумовлювали позицію і статус людини в соціальній ієрархії. Таке відхилення від класового погляду на структуру суспільства дало змогу здійснити «деідеологізацію» уявлень про неї.

Вивчення соціальної структури дає можливість звернути увагу на проблему соціальної динаміки. Рівень мобільності є критерієм для визначення ступеня відкритості суспільства.

Важливо згадати й ще один погляд на соціальну структуру в класичній соціології часів Г. Зіммеля та Е. Дюркгейма. Вони звернулися до соціальної диференціації, без урахування її спрямованості до верху або низу соціальної піраміди. Такий підхід відповідає сучасним демократичним цінностям. Тобто права людини вже передбачають правову рівність і справедливість при великій диференціації суспільства. Дж. Роулза в роботі «Теорія справедливості» [9] виявляє можливість існування справедливості в умовах об'єктивної нерівності соціуму. Це віддзеркалює ситуацію, яка відповідає принципам соціальної держави і ринкової економіки. Ринкові відносини передбачають можливість для людини мати не тільки державні джерела прибутків, а й ще ті, які надає недержавна власність, тоді як на непрацездатних громадян розповсюджується політика соціального захисту з боку держави та «неприбуткового, недержавного сектору».

Дуже важливим та доцільним є погляд на соціальну структуру та соціальні відносини як на сукупність рівноправних, але диференційованих за своїми ознаками груп.

Масові опитування населення дають змогу отримати дані, значення яких для теорії та практики соціальної політики полягає в такому:

- вони є джерелом інформації, без аналізу якого розроблення Програм соціального розвитку (регіональних та загальнонаціональних) буде здійснюватись без урахування пріоритетів населення;
- результати соціологічних досліджень є засобом комунікації, зв'язку, який дає можливість знати реакцію населення на дії влади;
- соціологічна інформація є видом статистики. Офіційна соціальна та соціально-економічна статистика в Україні супроводжується даними соціологічних досліджень, що дає змогу вченим і державним службовцям отримувати набагато ширшу основу для аналізу.

Можна навести приклад застосування соціологічної інформації для аналізу двох показників рівня соціального розвитку країни – показника бідності та показника безробіття. Це дає можливість вносити корективи стосовно оцінки рівня та якості життя.

Згідно з офіційною статистикою, поза межею бідності в Україні знаходяться 8,6 % (а саме 3,2 мільйони осіб), без урахування частини зони проведення антитерористичної операції. [10] Відповідно до європейських стандартів цей відсоток має дорівнювати 10. На підставі соціологічного дослідження населення України – 16,4 % (а саме 7 мільйонів осіб) опинились за межею бідності [5].

За статистикою Міністерства праці та соціальної політики, безробіття в Україні знаходиться у 2015 році на рівні 2 % від загальної кількості працездатного населення [11]. Європейський стандарт – це 5–8 %. Згідно з даними МОП в 2015 році в Україні було 9,7 % безробітних. Опитування населення показало що в 2014 році 8 % населення втратило роботу [12]. Також за даними соціологічного дослідження, проведеного центром IFES у 2015 році, 35 % опитуваних українців вважають безробіття головною проблемою [13].

Справа в тому, що розходження між статистикою та даними соціологічних досліджень полягає у впливі на повсякденну свідомість традиційних цінностей громадян. Опитування показують, що вони в пошуках роботи лише в останню чергу звертаються до служб зайнятості та отримують статус безробітного.

На майнову самоідентифікацію громадян впливають їхні традиційні уявлення про матеріальний стан. Зокрема, ті хто не вважає себе такими, які опинились за порогом бідності (83,6 %), вказують, що їм вистачає на життя загалом, але не вистачає на те, щоб заощаджувати. І це в умовах відсутності медичного страхування в Україні, зростаючої вартості ліків, соціальних послуг, житла.

Згідно з урядовими даними, щороку зростають розміри заробітної плати та пенсії (в середньому на 20 %). Але 48,9 % опитаних зауважують, що матеріальні умови їхнього життя залишилися такими самими.

Якщо порівняти дані стосовно середньої заробітної плати по регіонах та рівня бідності по тих самих регіонах (без урахування частини зони проведення антитерористичної операції), то можна побачити, що спостерігається така тенденція, крім Києва: найбільша середня заробітна плата в Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Одеській областях. Але за рівнем благополуччя (крім Запорізької) вони займають не найкращі позиції (відповідно 8-му, 5-ту, 16-ту).

Висновки

У статті обґрунтовано актуальність введення в систему соціологічного знання нової галузі. Соціологія соціальної політики відповідає потребам сучасного українського суспільства.

Зміст та сутність таких категорій соціології як «соціальні відносини» та «соціальна структура» дають їм можливість виконувати методологічну функцію щодо теорії та практики соціальної політики.

Методи соціології, зокрема масові опитування населення, надають дані, значення яких для теорії та практики соціальної політики полягає в тому, що вони коректують офіційну статистику, доповнюючи її.

Соціологічна інформація щодо стану громадської думки є різновидом інформаційно-комунікативного зв'язку між державою та громадянським суспільством.

Перспектива подальшого розвитку наших досліджень полягає у такому. По-перше, пропонується вивчити напрями соціальної політики стосовно окремих груп суспільства, а саме, професійно-кваліфікаційних, майнових, гендерних, етнонаціональних та ін.

По-друге, на підставі соціологічних та статистичних даних застосувати систему соціальних показників для визначення стану соціального розвитку суспільства.

По-третє, важливо проаналізувати соціальну політику в Україні у контексті прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Скуратівський В.* Соціальні цінності українського суспільства / В. Скуратівський. – К. : УАДУ, 2001.
2. *Сіленко А. М.* Соціальна держава / М. А. Сіленко. – К., 2002.
3. *Сергієнко О.* Соціальна політика в сучасному світі та в Україні / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – 2002.
4. *Дикон Б.* Глобальная социальная политика / Б. Дикон. – К. : Основы, 2000.

5. Комплексна оцінка бідності в Україні на регіонах за перше півріччя 2011–2013 рр. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України і Міністерства економічного розвитку і торгівлі. – К., 2013.
6. *Бідан В.* Гуманістична складова соціальної політики в умовах економічних трансформацій / В. Бідан // Україна: аспекти праці. – 2001.
7. *Коломійчук В. С.* Сучасні соціальні процеси в Україні: актуальність дослідження, особливості трансформації / В. С. Коломійчук // Регіональна економіка. – 2003. – №1. – С. 87–91.
8. *Шевчук П. І.* Соціальна політика / П. І. Шевчук. – 2-ге вид. – Львів : Світ, 2005. – 400 с.
9. *Ролз Дж.* Теорія справедливості / Дж. Ролз. – Новосибірськ : изд-во НГУ, 1995.
10. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]. Держстат України, 1998–2015. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duferen2010_u.htm.
11. Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 2015 році [Електронний ресурс]. Держстат України, 1998–2015. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/tp/sz_br/sz_br_u/kzbr_m_u2015.htm.
12. Стресові ситуації в житті українців 2014 р. [Електронний ресурс]. Київський міжнародний інститут соціології: соціологічні та маркетингові дослідження. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=497>.
13. Украинцы считают главными проблемами войну, коррупцию и экономику – опрос. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://odnako.su/news/politics/-408267-ukraincy-schitayut-glavnymi-problemami-voynu-korruptsiyu-i-ekonomiku-opros/>.
14. Пріоритетні напрями соціальної політики // Юридичний Вісник України. – 2008. – № 11. – С. 2–14.
15. *Сергієва Л.* Формування соціальної політики на рівні національної держави / Л. Сергієва // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2008. – № 1. – С. 202–213.
16. *Біла С.* Тіньова економіка та її вплив на структурне трансформування українського виробництва / С. Біла // Економіка України. – 2009. – № 10. – С. 54–61.
17. *Соловков Ю. П.* Митна служба України: становлення та перспективи / Ю. П. Соловков / Фінанси України. – 2009. – №4. – С. 3–5.
18. *Терещенко С. І.* Податок на прибуток / С. І. Терещенко // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 103–107.
19. *Скуратівський В. А.* Соціальна політика / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : УАДУ, 2003. – С. 364.
20. *Лукашевич М. П.* Соціальна робота: теорія і практика : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.

Стаття надійшла до редколегії 13.09.2015

Прийнята до друку 22.09.2015

THE SUBJECT AND THE OBJECT OF THE SOCIOLOGY OF SOCIAL POLICY

O. S. Pavlega

*Odessa National University of I. I. Mechnikov,
Dvoryanska Str., 2, Odessa, Ukraine, 65000,
samocvet1@ukr.net*

The article offers the new conception for our sociology. It is «Sociology of Social Policy». This conception may become one of sociological branch. Arguments in favor of this idea are : the first, increasing meaning of social policy in Ukraine and the second, declaration «Social State» according to Ukrainian Constitution. Absence of appropriate theory in the domestic science is the reason of lack needed methodological foundation. This scientific situation makes the essence of the problem. Theoretical and empirical methods of sociology play the role of methodology of the state social policy. All kinds of the state policy poses own methodological foundation. For example, economical policy is armed by appropriate theory. There is profound methodological theory of state and power. Theoretical methodology is one of conditions of systematical and professional management. To start building the sociology of social policy it's necessary to select categories which will be elements of the theoretical system. We've used notions : «social relations» and «social structures». These categories are the most constructive because their definitions discover the contests of the social sphere which is the object of the social policy. The analysis of different definitions beginning from sociological classical theory shows that sociological understanding of social relations creates methodological conditions for systematization main aims of the state social policy. The other category «social structure» also has a lot of interpretations. It allows to apply it as the means of construction addressing social policy which is able to consider special needs and interests of each social group of society. Sociological surveys supply significant information. They are the sort of statistics. So, the definition of the subject and the object of the sociology of social policy must be result of our research .

Keywords: social structure, social relations, differentiation, sociology, social policy.